

דף שבועי

בס"ד

פרשת חיי שרה, תשפ"ו, מספר 1643

האם שאל אליעזר שלא כהוגן?

גדי איידלהייט

אין לזלזל בשבועה. שבועה היא דבר חמור ביותר, והפרת שבועה לא תעלה על הדעת. למרות כל האמון של אברהם באליעזר, שהרי הוא המושל בכל אשר לו, עדיין נצרכת שבועה לעניין שחשוב בהרבה מניהול כלכלי של משק הבית.

נעיין בתוכן השבועה. אברהם אינו אומר לעבדו איזו אישה לבחור. לכאורה הוא מציב בפני אליעזר שני תנאים בלבד (פסוקים ד-ו):

כִּי אֶל אֶרֶצִי וְאֶל מוֹלַדְתִּי תֵלֵךְ וְלִקְחָתָּ אִשָּׁה לְבְנִי לְיִצְחָק. וַיֹּאמֶר אֵלָיו הָעֶבֶד אוֹלִי לֹא תֵאבְּהָ הָאִשָּׁה לְלָכֶת אַחֲרַי אֶל הָאָרֶץ הַזֹּאת, הֲהֵשֵׁב אֲשִׁיב אֶת בְּנִךְ אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר יֵצְאָתָּ מִשָּׁם? וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֲבִרְהָם הִשְׁמַר לְךָ פֶּן תָּשִׁיב אֶת בְּנִי שָׁמָּה.

התנאי האחד הוא, שהאישה צריכה להיות מארצו של אברהם, והתנאי השני – עליה לבוא לארץ ישראל. אבל מהי ארצו של אברהם ולכן על העבד ללכת? דבר זה אינו ברור. הרי אברהם נולד באור כשדים, אולם עקר משם לחרון הרחוקה מאות קילומטרים משם במעלה נהר הפרת.

אור וחרון הן פחות או יותר שתי נקודות הגבול של המרחב הידוע בכינוי "מסופוטמיה"; ארץ שני הנהרות הנתחמת באופן כללי ברצועת הקרקע שבין הפרת והחידקל, כאשר אור היא בקצה הדרומי, ליד בצרה של ימינו, וחרון היא בצפון, בגבול סוריה-טורקיה.

ואכן, כאשר הלך אליעזר, הוא הגיע למקום שטרם שמענו את שמו: "ארם נהריים". זהו אינו בהכרח שמה של עיר, אלא שמו של אזור גדול בחלקה הצפוני של מסופוטמיה. נראה אם כן, שיעד החיפוש של האישה אינו מוגדר לגמרי. אנו יודעים כי תרח, אברהם והרן אבי לוט יצאו מאור והגיעו לחרון. אברהם ולוט המשיכו לארץ כנען, ונחזור, ככל שהדבר ידוע לנו, נשאר בכלל באור. ייתכן שעבד אברהם כיוון למסע ארוך ביותר, וההגעה לאזור ארם נהריים הייתה רק תחילתו של המסע, או אמצעו, שהרי בשום שלב לא

בפרשתנו, נשלח עבדו של אברהם (שאינו מכונה בשם, אך המדרשים נוקבים בשמו – אליעזר, ואנו נלך בעקבותיהם) למצוא כלה ליצחק. אליעזר מבקש מהקב"ה שיסייע לו במציאת הנערה המתאימה, באמצעות המבחן הבא (כד:יד):

וְהָיָה הַנֶּעֱרָ אֲשֶׁר אָמַר אֵלָיָה הִטִּי נָא כֶּדֶךָ וְאִשְׁתָּה וְאָמְרָה שְׂתָה וְגַם גְּמִלִיךָ אֲשָׁקָה אֹתָהּ הִכְחַתְּ לַעֲבֹדְךָ לְיִצְחָק וְבָה אֲדַע כִּי עֲשִׂיתָ חֶסֶד עִם אֲדָנִי.

המבחן הוא מבחן של גמילות חסידים.

הגמרא מביעה אי נחת משאלתו של אליעזר (תענית ד ע"א):

שלושה שאלו שלא כהוגן... אליעזר עבד אברהם, דכתיב: והיה הנערה אשר אומר אליה הטי נא כדך ואשתה, ואמרה שתה וגם גמליך אשקה, אותה הכחת לעבדך ליצחק ובה אדע כי עשית חסד עם אדני. יכול אפילו חירת אפילו סומא? השיבו כהוגן ונזדמנה לו רבקה.

כלומר, אליעזר לקח סיכון בעצם הבקשה ועשיית המבחן שלו, אבל משמייים דאגו שלא יקרו תקלות. ברצוני להציע אפשרות אחרת להבנת התנאי של אליעזר ושליחותו, ולהראות שבמבחן זה לא היה כלל סיכון.

אליעזר היה מודע בהחלט לחשיבות המשימה שהוטלה עליו. השליחות למצוא אישה ליצחק לא הייתה שליחות רגילה. זו הייתה שליחות בעלת חשיבות עליונה עבור אברהם אבינו, והמינוי לשליחות התבצע באמצעות השבעתו של אליעזר בצורה המקובלת באותם הימים (פסוקים ב-ג):

וַיֹּאמֶר אֲבִרְהָם אֶל עֲבָדָיו זֶקֶן בֵּיתוֹ הַמֶּשֶׁל בָּכָל אֲשֶׁר לוֹ, שִׁים נָא יָדְךָ תַּחַת יְרֵכִי וְאֲשָׁבִיעְךָ בְּה' אֱ-לֹהֵי הַשָּׁמַיִם וְאֵ-לֹהֵי הָאָרֶץ אֲשֶׁר לֹא תִקַּח אִשָּׁה לְבְנִי מִבְּנוֹת הַפְּנִיעִי אֲשֶׁר אֲנִי יוֹשֵׁב בְּקִרְבּוֹ.

* גדי איידלהייט, גבעת שמואל, gadied@gmail.com

וַיֹּאמֶר בֶּת מִי אֶת הַגִּידִי נָא לִי הֵיטֵב בֵּית אֲבִיךָ
מְקוֹם לָנוּ לָלֶיךָ. וַתֹּאמֶר אֵלָיו בֵּית בְּתוּאֵל אֲנֹכִי בֶן
מֶלֶכָה אֲשֶׁר יָלְדָה לְנָחוֹר. וַתֹּאמֶר אֵלָיו גַּם תִּבְנֶן גַּם
מִסְפּוּא רַב עִמָּנוּ גַּם מְקוֹם לָלוֹן. וַיִּקַּד הָאִישׁ
וַיִּשְׁתַּחוּ לַה'. וַיֹּאמֶר בְּרוּךְ ה' אֱ-לֹהֵי אֲדֹנֵי אֲבֹרָהִם
אֲשֶׁר לֹא עָזַב חֲסִדוֹ וְאֶמְתּוֹ מִעַם אֲדֹנֵי
אֲנֹכִי בְּדֶרֶךְ נַחֲנִי ה' בֵּית אֲחִי אֲדֹנִי.

רק לאחר שהוא שומע שגם תנאי זה התקיים הוא מודה לה' ויודע כי דרכו הצליחה, וכי עליו לעבור לשלב השני – המשא ומתן מול אבי הנערה. אליעזר ערך משא ומתן מדוקדק ביותר, שבו כל מילה, ניואנס ותנועת גוף חשובים מאין כמותם, ובוודאי שלא היה נכשל בלשונו בתנאי שאינו ברור.

להשלמת העניין נדגיש את המילה "בדרך". אליעזר חשב שהוא יצטרך להגיע עד לאור עצמה, מסע ארוך בהרבה, אבל המסע נעצר בארם נהריים, לאחר שהתברר שגם משפחת נחור עברה לאזור, וכך התקצרה דרכו.

מדוע המבחן שהציע אליעזר הוא מבחן טוב? קודם כול, כאמור, התנאי היה ידוע לאליעזר בלבד, והוא אינו מחייב; גם אם הנערה הייתה עוברת אותו, אך היה מתברר שהיא אינה מתאימה, אליעזר יכול היה לסעוד בביתה, לשלם על האירוח ביד נדיבה ולצאת לדרכו. המבחן בדק את מידת החסד בצורה טהורה ונטולת פניות. לו היה תולה מודעה, והיה מבקש בה נערה גומלת חסדים, היה מקבל פניות רבות, אך כמה מתוכן היו בוודאי העמדות פנים מעושות על מנת להתחבר לעושרו של אברהם. לאחר שאליעזר מצא נערה שעמדה במבחן החסד וגם עם ייחוס משפחתי הולם (למרות שלא הייתה דרישה מפורשת להביא נערה דווקא ממשפחת אברהם, בשונה, למשל, מבקשת רבקה מיעקב שייקח לעצמו את אחת מבנות דודו), אפשר היה לעבור לשלב הבא בהשגת ההסכמות לנישואין מצד משפחתה.

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:
<http://www1.biu.ac.il/parasha2>
כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.
הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן
יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
עורכת לשון: רחל הכהן שיף

נאמר לנו שבתואל ורבקה נמצאים בחרן או שעזבו את אור בעקבות תרח.

עבד אברהם הגיע עיף, וערך את המבחן שלו. הצעתי היא, שהעבד ערך מבחן דומה בכל עיר שאליה הגיע, וזו לא הייתה הפעם הראשונה שעשה זאת. מהתיאור: "וַיִּבְרַךְ הַגַּמְלִים מִחוּץ לְעִיר אֶל בְּאֵר הַמִּים לְעֵת עֶרֶב לְעֵת צֹאת הַשָּׁאֵבֶת" (פס' יא) אנו רואים, שהוא בחר לעצמו במודע ובמכוון נקודת תצפית על הנערות היוצאות לשאוב מים, כמו היה מנוסה ומתורגל בצורת בדיקה זו.

התנאי של אליעזר לא פורסם ברבים. אליעזר הוא היחיד שיודע אותו, ואין בו התחייבות כלשהי. לא ברור לי מדוע חשש המדרש מנערה חיגרת או סומאת (אפילו במוסכמות של ימי קדם, נחשבו פגמים אלו חמורים וקשים)? הרי אליעזר צריך קודם כול לפנות לנערה כלשהי ולבקש ממנה את בקשתו, ואם אינו מעוניין בנערה חיגרת או מכל סיבה אחרת, הרי שלא יפנה אליה מלכתחילה. המבחן לא ייערך והנערה גם לא תוכל להצליח בו. אין הדבר דומה להודעתו של שאול מלך בראש חוצות, כי מי שיהרוג את גולית יקבל את בתו לאישה. לשאול אכן לא הייתה שליטה בתוצאה – מי יעמוד באתגר, ונסיגה לאחר מעשה הייתה בלתי אפשרית.

אליעזר העמיד את בקשתו לא כתנאי ולא כערובה אלא כמבחן הסף הראשון; מי שתעבור אותו תוכיח את עצמה כראויה. רבקה עמדה במבחן והתורה מספרת לנו: "וְהָאִישׁ מִשְׁתָּאָה לָהּ מִחֵרֶשׁ לְדַעַת הַהֲצִלִּיחַ ה' דֶּרֶכּוֹ אִם לֹא" (פס' כא). בעוד רבקה שואבת מים לכל הגמלים, אליעזר תוהה האם הצליח. האם סופסוף מצא את האישה המתאימה, לאחר שנערות רבות נכשלו במבחן. אבל אם התנאי קובע כשלעצמו, הרי שהנערה כבר עמדה במבחן. המסקנה היא שוב כי תנאי זה הוא רק השלב הראשון בבחינת הנערה.

הפרשנים תמהים גם על המהירות שבה נתן אליעזר תכשיטים לנערה: "וַיְהִי כַּאֲשֶׁר כָּלוּ הַגַּמְלִים לְשִׁתּוֹת וַיִּקַּח הָאִישׁ נָזֶם זָהָב בְּקַע מִשְׁקָלוֹ וְשְׁנֵי צְמִידִים עַל יָדָיָהּ עֲשָׂרָה זָהָב מִשְׁקָלָם" (בר' כד:כב), בטרם שבירר מי היא, ורואים בתמורה זו מעין תשלום המורה והתחייבות לנישואים. לדעתי, גם על כך אין לתמוה, שכן לנערה מגיע שכר על עבודתה הקשה, שכר שהיא לא ידעה על קיומו, כמובן, ולא ציפתה לו. השכר גבוה אבל לאדם עיף ורעב הבא מן המדבר, מים שווים יותר מזהב.

לאחר מכן המשיך אליעזר ובירר על ייחוסה. להפתעתו לא רק שהנערה מעירו וממולדתו של אברהם, אלא היא אף ממשפחתו (פסוקים כד-כז):